

УДК 378.046.4+821+159.923.2

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2022.02>**Василь Шуляр,**

ORCID iD 0000-0001-8643-0105

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії й методики мовно-
літературної та художньо-естетичної освітиМиколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна

vasyl.shuliar@toippro.mk.ua

Володимир Гладисhev,

ORCID iD 0000-0001-7232-4184

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії й методики
мовно-літературної та художньо-естетичної освітиМиколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна

volodymyr.hladyshev@toippro.mk.ua

**БІБЛІОТЕРАПЕВТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК
(«ЛІС МИКИТА» ІВАНА ЯКОВИЧА ФРАНКА ТА «СНІГОВА КОРОЛЕВА»
ГАНСА КРІСТІАНА АНДЕРСЕНА)**

Після розгляду специфіки бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів як чинника, що визначає ефективність їхнього використання в рамках бібліотерапевтичного читання, виникла потреба з'ясування впливу жанрово-родової специфіки творів на їхній бібліотерапевтичний потенціал. Частково це питання розглянуто в попередній статті, тому доцільно зосередити увагу саме на проблемі впливу жанрової своєрідності твору, тому що жанрові ознаки будь-якого твору мають суттєве значення для його сприйняття читачем і, відповідно, для його бібліотерапевтичного потенціалу. У статті пропонуємо варіант виявлення бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки, одного з найвідоміших жанрів української та світової літератур. З'ясуємо жанрову специфіку літературної казки, відміну її від народної, аналізуємо казки Івана Яковича Франка та Ганса Крістіана Андерсена, які добре відомі читачам і мають значний бібліотерапевтичний потенціал.

Ключові слова: авторська інтерпретація; бібліотерапевтичний потенціал; бібліотерапія; літературна казка.

© Шуляр В. І., Гладисhev В. В., 2022

Вступ. Актуальність теми статті зумовлена потребою спрямувати читацьку діяльність учителя, що здійснюється в рамках бібліотерапевтичного читання, на пошуки творів, звернення до яких забезпечило б задоволення «особистісних запитів»

учителя, завдяки яким він звертається до літературних творів.

Спираємося на думку В. І. Шуляра про те, що: на сучасному етапі розвитку української школи саме вчитель є найбільш цінним «людським ресурсом» сучас-

ної освіти (Шуляр В. І., 2019; Шуляр В. І., 2020). Учителеві потрібно забезпечити реалізацію особистісного освітнього потенціалу кожним здобувачем освіти, створити умови для формування учня не лише як «знавця предмета», а повноцінного громадянина України, який уявляє себе невід'ємною частиною українського народу, своєї країни, українського освітньо-культурного простору.

Важкі випробування сучасного часу, що викликані агресією Росії проти України, переконливо довели суспільству: саме вчитель – стрижнева постать державотворення, оскільки від школи та освіти в цілому залежать патріотизм кожного громадянина, рівень розвитку нашої країни, її конкурентоздатність у світі. Нарешті, її обороноспроможність, здатність кожного громадянина захистити себе, свої цінності, своє право вільно обирати напрям розвитку та суспільно-моральні пріоритети.

Для того, щоб на належному рівні виконувати свої професійні обов'язки, учителеві потрібно бути фахівцем високої кваліфікації, людиною з високими моральними якостями, яка доброзичливо та вимогливо ставиться до учнів. За цих умов він стає для учнів не якимось «урокодавцем», а справжнім наставником, вихователем, людиною, до якої дослухаються і яка впливає на внутрішній світ та формування системи цінностей учнів.

Щоб стати такою людиною, учителеві потрібно контролювати свою поведінку, бути завжди позитивно налаштованим на співпрацю з учнями, чутливо реагувати на їхні потреби, емоційні прояви, адекватно оцінювати себе, освітній процес, учнів. Це неможливо без витримки, психологічної рівноваги, які є основою продуктивного спілкування вчителя й учнів.

Досягти відповідного психологічного стану вчитель може лише за умов, коли він приділяє увагу своєрідній «психологічній гігієні», турбується про свій психологічний стан, забезпечує своєчасне відновлення енергії, що витрачається під час роботи. Зауважимо, що потрібно казати насамперед про психологічну самопомогу, яку має

здійснювати вчитель, оскільки звертатися до фахівців-психологів кожного дня неможливо за визначенням, але ж саме кожного дня вчитель витрачає багато енергії під час роботи.

Планом МОІШПО передбачено викладання протягом двох років модуля «Бібліотерапевтичне читання як інструмент психологічної самопомоги вчителя» і наш досвід спілкування зі слухачами переконує: системне застосування вчителем бібліотерапевтичного читання дійсно є ефективним засобом психологічної самопомоги.

Проблеми бібліотерапевтичного читання автори досліджують протягом двох років. Підготовлені відповідні матеріали, залучення яких забезпечує ефективне застосування вчителем бібліотерапевтичного читання як засобу психологічної самопомоги. Напрацьований матеріал використовується з метою подальшого дослідження проблем бібліотерапевтичного читання вчителя, наукові розвідки охоплюють основні аспекти процесу організації та здійснення вчителем власного бібліотерапевтичного читання.

Спираємося на загальні положення щодо бібліотерапевтичного читання та його ролі в житті людства та людини (Берту Э., Элдеркин С., 2016; Борецка И., 2007; Дрешер Ю. Н., 2008). Докладно, зі всебічним урахуванням специфіки роботи вчителя концепцію бібліотерапевтичного читання як інструменту психологічної самопомоги вчителя та методику його застосування вчителем було викладено в методичних матеріалах, що видані МОІШПО у 2020 році (Гладышев В. В., Гладышева С. А., 2020). Окрім цього, у стислому вигляді загальну концепцію бібліотерапевтичного читання як інструменту психологічної самопомоги вчителя подано в окремій статті (Гладышев В. В., 2021, с. 61–68). Як результат викладання модуля, з урахуванням думки та побажання вчителів, своєрідного «зворотного зв'язку», розроблено концепцію використання бібліотерапевтичного читання в рамках визначення траєкторії професійного розвитку педагогічних пра-

цівників (Гладишев В. В., 2021, с. 83–92), яка є надзвичайно важливим складником подальшої демократизації фахової підготовки та перепідготовки педагогічних працівників. Корисними для більш точного визначення специфіки бібліотерапевтичного читання вчителя виявилися напрацювання вчених, що стосуються вживання бібліотерапевтичного інструментарію як для працівників бібліотек, так і для педагогів (Коржик Н. А., 2019).

Уважаємо, що на сучасному етапі дослідження проблеми бібліотерапевтичного читання як інструменту психологічної самопомоги вчителя важливим є питання про бібліотерапевтичний потенціал літературних творів, оскільки багато в чому саме від цього потенціалу залежить ефективність застосування вчителем творів у процесі читання. Загальну характеристику визначення бібліотерапевтичного читання літературних творів автори подали в окремій статті, також там розглянули вплив родової специфіки творів на їхній бібліотерапевтичний потенціал.

Утім, у рамках кожного літературного роду є певна система жанрів, і жанрова специфіка твору є вагомим чинником, що визначає його бібліотерапевтичний потенціал. Відповідно, розв'язання проблеми впливу жанрової специфіки твору на його бібліотерапевтичний потенціал вважаємо продуктивним напрямом дослідження, оскільки системне врахування цього впливу спроможне підвищити ефективність бібліотерапевтичного читання як інструменту психологічної самопомоги вчителя.

На нашу думку, надзвичайно актуальним є виявлення бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки через важливе місце, яке посідає цей жанр як в історії літератури, так і в житті кожного з народів, до яких належать автори казок. Доцільно досліджувати бібліотерапевтичний потенціал казок, що створені як українськими письменниками, так і письменниками інших країн, оскільки на сучасному етапі розвитку людства це дає можливість глибше зануритись як у світ рідної літератури, так і у всесвітній літературний простір.

Зазначені вище моменти зумовили обрання для дослідження казок видатного українського письменника Івана Яковича Франка та всесвітньо відомого данського казкаря Ганса Крістіана Андерсена. Ці твори мають значний бібліотерапевтичний потенціал, який не завжди використовується вчителями переважно через те, що вони сприймають їх лише як «казки зі шкільної програми».

Мета статті полягає у визначенні бібліотерапевтичного потенціалу казок Івана Яковича Франка «Лис Микита» та Ганса Крістіана Андерсена «Снігова Королева», орієнтації вчителя на використання цього потенціалу в рамках бібліотерапевтичного читання як інструменту психологічної самопомоги.

Завданнями є:

1. Актуалізувати поняття «бібліотерапевтичний потенціал літературних творів» у контексті жанрової специфіки літературних творів.

2. Визначити жанрову специфіку літературної казки відповідно до бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки.

3. Актуалізувати уявлення про «особистісні запити» вчителя-читача відповідно до бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки.

4. Виявити бібліотерапевтичний потенціал казок Івана Яковича Франка та Ганса Крістіана Андерсена.

5. Запропонувати вчителю рекомендації до використання зазначених вище творів у рамках власного бібліотерапевтичного читання.

1. Нагадаємо, що поняття «бібліотерапевтичний потенціал літературного твору» має принаймні два складники: «літературний/літературознавчий та особистісний. Ідеться про те, що «бібліотерапевтичний потенціал літературного твору складається з об'єктивного та суб'єктивного начал, своєрідний «симбіоз» яких є природним для свідомості людини, що звертається до твору, зокрема – на постаті вчителя» (Шуляр В. І., Гладишев В. В., 2022, с. 40).

Ця специфіка поняття «бібліотерапевтичний потенціал літературного твору»

має бути врахована під час звернення до твору, оскільки для кожної окремої людини та кожного окремого твору взаємодії цих складників мають індивідуальний характер. Більше того, читацька діяльність кожного читача доводить, що його звернення навіть до того самого твору в різні періоди життя також змінює взаємодію об'єктивного та суб'єктивного у ставленні до нього явища мистецтва слова.

Ці складні процеси взаємодії мистецтва та особистості багато в чому визначають бібліотерапевтичну цінність твору для окремого читача. Але водночас не можна ігнорувати об'єктивні закономірності існування літературного твору як явища мистецтва слова та унікальної форми збереження морального досвіду людства. Причому цей досвід є результатом засвоєння людством індивідуального морального досвіду автора твору, який утілений безпосередньо в цьому творі; тобто відбувається своєрідне «перетворення» індивідуального на загальнолюдське. Звичайно, це стає можливим лише за умов, коли літературний твір створено видатним письменником, морально-естетичні відкриття якого збагачують морально-естетичний досвід людства.

Виходячи з вищезазначеного, маємо підстави стверджувати, що під бібліотерапевтичним потенціалом літературного твору потрібно розуміти об'єктивно та суб'єктивно притаманну йому спроможність задовольнити особистісні запити, для вирішення яких людина звертається до бібліотерапевтичного читання. Відповідно, щоб повністю реалізувати бібліотерапевтичний потенціал будь-якого твору, потрібно мати чітке розуміння зв'язку між жанрово-родовою специфікою творів та їхнім бібліотерапевтичним потенціалом.

Епічні, ліричні й драматичні твори мають свою родову специфіку, яка суттєвим чином визначає бібліотерапевтичний потенціал цих творів. На загальному рівні йдеться про те, що «оминути» родову специфіку твору неможливо, якщо маєш за мету ефективно використовувати твір для бібліотерапевтичного читання. При цьому також потрібно враховувати особи-

стісно-індивідуальні особливості взаємодії читача з літературним твором, що так само не може не бути пов'язано із родовою специфікою цих творів.

Вибір читачем твору для бібліотерапевтичного читання спирається на особистісний досвід читацької діяльності та «спілкування» з творами у зв'язку з подіями власного життя, з «особистісними запитаними», ці чинники зумовлюють особистісний потенціал цього твору саме для читача. Водночас жанрово-родова специфіка твору складним шляхом пов'язана з цими індивідуальними особливостями, але цей зв'язок має опосередкований характер: залежно від індивідуальності людини-читача твори, що належать до відповідного роду художньої літератури, справляють на читача певне враження.

У рамках провідних «особистісних запитів» учителя, які тісно пов'язані з його професійною діяльністю, варто визначити таке: родова специфіка творів забезпечує задоволення «особистісних запитів» учителя через бібліотерапевтичне читання цих творів відповідно до індивідуальних особливостей учителя-читача, при цьому кожна людина тяжіє до найбільш близьких для неї за душевним складом та індивідуальністю творів одного або двох із літературних родів. Ця вибірковість не означає, що твори, що належать до інших/іншого родів не можуть бути використані для бібліотерапевтичного читання, але частіше за все перевага надається творам, які «гріють душу» та належать до певного роду/родів. Саме твори відповідного роду/родів становлять переважну більшість «золотого списку» літературних творів, який формується протягом життя людини-читача. Утім, із-поміж інших жанрів, що належать до різних родів художньої літератури, є такий, звернення до якого має величезний бібліотерапевтичний потенціал незалежно від жанрово-родових уподобань читачів. На нашу думку, це літературна казка.

В історії кожної національної літератури є літературні казки, що належать до так званої «класичної» літератури, тобто посідають вагоме місце в літературному

здобутку народу. Найкращі з них «переростають» національну літературу та, залишаючись її окрасою, стають надбанням людства. В Україні це твори, що вивчають у шкільних курсах української та зарубіжної літератур. Відповідно звернення до літературної казки в рамках бібліотерапевтичного читання – це можливість по-іншому доторкнутися до начебто знайомого тобі твору, осмислити його на рівні дорослої людини.

Щоправда, ця спроба має враховувати думку А. А. Осипової щодо того, що твори, які вивчають у школі, мають у свідомості читача певні, зумовлені цим вивченням, стереотипи, «які потрібно долати» (Осипова А. А., 2004, с. 198). Цей момент у бібліотерапії як галузі психотерапії визнається певною мірою негативним, але під час бібліотерапевтичного читання може стати позитивним: саме подолання «шкільних стереотипів» може стати для читача важливим особистісним досягненням, своєрідною ознакою власної читацької та особистісної неповторності, доказом того, що не життя нав'язує йому стереотипи, а він сам вибудовує своє життя відповідно до власних життєвих цінностей. У поєднанні з використанням жанрової специфіки літературної казки це може значно підвищити бібліотерапевтичний потенціал творів цього жанру.

2. Проблема специфіки літературної казки, її відміни від казки народної має багато аспектів, але на найбільш загальному рівні потрібно визнати таке: головна риса, що відрізняє літературну казку від народної, – це наявність у неї автора.

Відома дослідниця літературної казки, зокрема скандинавської літературної казки, Л. Ю. Брауде подає таке визначення цього жанру: «Літературна казка – це авторський, художній, прозовий або віршований твір, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, що змальовує неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і, в окремих випадках, орієнтований на дітей; твір, у якому неймовірне чудо відіграє роль

сюжетотворчого фактора, служить вихідною основою характеристики персонажів» (Брауде Л. Ю., 1979, с. 16). Уважаємо, що авторка визначення певною мірою торкається і бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки, який зумовлений її специфікою як літературного жанру.

Спираючись на це визначення, не можна не звернути увагу на певну амбівалентність літературної казки порівняно з казкою народною. Вона полягає в тому, що літературна казка за походженням та на формально-змістовому рівні постає своєрідним поєднанням двох нерозривних складників: колективного підсвідомого, що втілюється та ретранслюється у фольклорі, та авторсько-літературного начала, яке завжди визначається унікальністю постаті автора та його морально-естетичної позиції. На нашу думку, саме ця унікальність літературної казки є надзвичайно важливою з погляду потенційної високої цінності літературної казки як джерела для бібліотерапевтичного читання та її бібліотерапевтичного потенціалу.

Примітно, але дослідниця спочатку зазначає, що літературна казка неодноразово майже завжди заснована на фольклорних джерелах. Це означає, що автор літературної казки частіше за все спирається саме на ці, ключові для розуміння колективного підсвідомого, джерела, створюючи свій казковий світ. Можна навіть стверджувати, що будь-яка літературна казка неможлива без фольклорних джерел, проблема лише в тому, наскільки виразно простежуються ці джерела в казці. Але вже сам факт звернення автора до казки як жанру переконливо засвідчує, що без, скажімо так, «фольклорного компонента» не обійшлося, що він, цей компонент, наявний у творі.

Інша справа – наскільки свідомо автор літературної казки ставиться до фольклору та його використання у власному творі, наскільки, так би мовити, «питома вага» фольклору наявна у створеному письменником світі. Саме це визначається творчою індивідуальністю письменника, його ставленням до себе, Світу, творчості. Водночас художня творчість – явище непе-

редбачуване, насправді талановитий письменник здебільшого не спирається лише на розум під час створення своїх творів, тому автор може бути впевнений, що він взагалі не звертається до фольклору, але в художній тканині твору той може бути представленим.

Найцікавішим моментом є авторська інтерпретація фольклорних джерел у літературній казці. Вона робить цей жанр надзвичайно важливим відповідно до виявлення історичного підходу до фольклору, до втілених у ньому морально-естетичних цінностей, що стали надбанням народу та зберігаються у фольклорі. Автор, людина свого часу, свого історичного періоду життя народу, не може не відбивати зміни, що відбулись у народній моралі з часів виникнення та за часи існування фольклорних образів, що свого часу «сфотографували» певний морально-естетичний стан життя народу, але життя змінюється, жоден народ не залишається незмінним, тому і морально-естетичні цінності народу також зазнають змін. І авторська інтерпретація фольклорних джерел у жанрі літературної казки відбиває ці зміни, які, можливо, лише народжуються та через це їх немає і вони не можуть бути помітними в сучасному авторові житті.

«Осучаснення» фольклорних джерел у літературній казці, певна актуалізація тих із них, які привертають увагу суспільства, стає для автора можливістю висловити свою морально-естетичну позицію, що так само зумовлює поширення можливостей літературної казки як жанру, посилення уваги до неї в суспільстві. Наприклад, скандинавська літературна казка, як доводить дослідження Л. Ю. Брауде (Брауде Л. Ю., 1979), була надзвичайно поширеною та актуальною не лише в Скандинавії – письменники-казкарі стали відомі у Європі та світі, їхня спадщина посіла помітне місце в історії світової літератури та світової культури, багато в чому визначивши морально-естетичні пошуки письменників різних країн, що спричинило затвердження відповідних морально-естетичних цінностей у житті багатьох народів.

Визнанням ролі літературної казки в житті суспільства, її морально-естетичного потенціалу щодо виховання людини слід уважати системне вивчення цього жанру в українській школі – у курсах української та зарубіжної літератур. Як зазначалося вище, це підвищує ефективність реалізації бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки, робить звернення до неї у процесі бібліотерапевтичного читання своєрідним «відкриттям відомого», змушує переосмислювати роль і місце художньої літератури у власному житті.

Із погляду бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки деякі специфічні риси цього жанру дають можливість стверджувати, що літературна казка завдяки своїй морально-естетичній своєрідності має значний бібліотерапевтичний потенціал, який доцільно використовувати з метою пошуків задоволення «особистісних запитів» учителя-читача.

3. «Особистісні запити» вчителя не можуть побутувати автономно від його професійної діяльності – це пов'язано з підвищеними вимогами суспільства до вчителя як професіонала та особистості. За цих умов «особистісні запити» вчителя можна розподілити на дві великі групи: «професійні особистісні запити» та «індивідуальні особистісні запити». Підкреслимо, що цей розподіл є умовним, оскільки запити з цих груп не можуть не перетинатися між собою. Водночас у кожному із запитів виразно переважає його професійний або індивідуальний складник.

У попередній статті ми визначили, що до провідних «професійних особистісних запитів» учителя зокрема належать такі:

- «чи на своєму місці в житті я опинився»;
- «я та мої колеги»;
- «я та батьки учнів»;
- «я і мої учні».

До провідних «індивідуальних особистісних запитів» учителя належать такі запити, які тяжіють до загальнолюдських:

- «я та моє здоров'я»;
- «межа моєї професійної та особистої відповідальності, «особисті кордони»

та самооцінка»;

- «самотність» – добро чи зло?

- «мій тил – моя родина»;

- «матеріальне благополуччя вчителя.

Сукупність «професійних особистісних запитів» та «індивідуальних особистісних запитів» визначає провідні проблеми, з якими може зіткнутися вчитель у своєму житті. Відповідно, для задоволення цих запитів, для вирішення проблем учитель-читач і звертається до літературних творів, до бібліотерапевтичного читання. Під час виявлення бібліотерапевтичного потенціалу літературних казок Івана Яковича Франка та Ганса Крістіана Андерсена ми розглядатимемо ці твори саме під кутом зору їхніх можливостей задовольнити ці запити. Ідеться не про морально-естетичну позицію письменника в літературознавчому тлумаченні – нас цікавитиме те, як саме бібліотерапевтичне читання спроможне «відгукнутися» на запит учителя-читача, дати йому можливість зануритись у створений письменником світ, повноцінно, на глибокому емоційному рівні прожити відповідну ситуацію та здобути власний емоційний досвід переживання та проживання цієї ситуації, який може бути корисним у реальному житті.

4. Літературні казки «Лис Микита» (Франко І. Я., 2018) та «Снігова Королева» (Андерсен Г. К., 2018) ми обрали, як було зазначено вище, насамперед тому, що ці твори посідають значне місце в історії національних літератур. Можна сказати, що певною мірою вони презентують українську та данську літературні казки у світі. Відповідно, вони глибоко відбивають колективне підсвідоме народів, яке переплетено з особливостями морально-естетичної позиції кожного з великих представників цих народів. За цих умов їхній бібліотерапевтичний потенціал постає вагомим джерелом здійснення вчителем-читачем психологічної самопомогі через бібліотерапевтичне читання.

Розглянемо, на які «особистісні запити» вчителя може дати відповідь казка Івана Яковича Франка?

Насамперед, ідеться про ключовий

для кожної людини запит: «Чи на своєму місці в житті я опинився/опинилася?» Казка дає оригінальну відповідь на це доленосне питання.

Нагадаємо, що в лісі, де мешкав Лис Микита, він був надмірно впевненою в собі істотою: він знав усе, що належить знати, про ліс і селян, про те, як йому полювати, як увести в оману будь-кого. Це дозволяло йому не лише успішно полювати, а пишатися собою та своїми досягненнями. Щоправда, він був занадто пихатим, намагався всіх образити та принизити, довести свою винятковість за будь-яких обставин. Саме через це він подався до міста, намагаючись довести, що і там він спроможний перемогти всіх та довести всім, що він – найкращий та найуспішніший.

Проте, як ми пам'ятаємо, склалося не так, як він собі уявляв. Жалюгідний стан героя в місті, де все є ворожим, переконливо доводить, що людина, яка перебуває в житті не на своєму місці, втрачає себе. Наляканий невідомо-ворожим містом Лис Микита – це бліда його тінь порівняно з тим, яким він був у лісі. Вочевидь нерідне середовище стає ворожим, відтак Лис Микита в лісі був на своєму місці, а до міста йому не варто було навіть потикатися.

Занурення у твір під час бібліотерапевтичного читання дозволяє набути як позитивний, так і негативний емоційний досвід перебування в певних середовищах, що може допомогти вчителю-читачеві в реальному житті.

Те, що цей мотив є не випадковим для казки Івана Яковича Франка, доводить і ситуація, коли Лис Микита повернувся до лісу – рідного для себе середовища. Таким воно було для нього тоді, коли він був саме лисом. Тепер, коли він перетворився на опудало, яке лякало звірів, ліс також стає для нього певною мірою ворожим середовищем, у якому він має зображувати іншу істоту та не може бути собою. Коли він відмовляється від себе – звірі сприймають його як уособлення влади, коли випадково дозволяє собі бути собою – миттєво наступає жорстоке покарання за те, що він їх обдурив. Те, що вони розривають Микиту на

шматочки, – це безжалісна помста звірів за свій жах, який вони відчували, але ж в основі цієї помсти все ж учинок Лиса, який посів не своє місце в житті.

Доки Микита був лише лисом, до нього була повага з боку інших звірів, але його «перетворення» на царя, яким він насправді не був і не міг бути, призвело його до загибелі. Тут запит «Чи на своєму місці в житті я опинився?» певною мірою перетинається із запитом: «Я і мої колеги», «Самооцінка», «Самотність». Оскільки Микита розірвав найбільш оптимальні для нього стосунки з іншими звірами, його занадто неадекватна самооцінка призвела до самотності, у своєму «царському» вигляді він не міг ні з ким поділитися своїми почуттями.

Але основою цього дискомфорту все ж є те, що персонаж відмовився від себе та свого природного місця в житті. І те, що він таким шляхом начебто намагався врятувати себе від звірів, нічого не змінює: відмова від себе для людини стає певною життєвою катастрофою, яка невблаганно тягне за собою зруйноване життя, адже в кожного є своє призначення в житті.

Частково також в образі Лиса Микити маємо відповідь на запит «Я і матеріальне благополуччя», тому що його царювання позбавило його потреби боротися за життя, полювати, навіть робити щось самому. Він здобув багатство, але ціна цього виявилася надмірною, що нарешті – у сукупності з іншими чинниками – і призвело його до загибелі.

Як бачимо, казка Івана Яковича Франка «Лис Микита» має значний бібліотерапевтичний потенціал відповідно до «особистісних запитів» учителя-читача і звернення до неї може бути ефективним засобом здійснення психологічної самодопомоги.

Провідний «особистісний запит», для задоволення якого доцільно звертатися до казки «Снігова Королева», – це запит «Мій тил – моя родина». Розглянемо бібліотерапевтичний потенціал твору під кутом цього запиту.

По-перше, маємо родину, у якій є діти

та бабуся – моральний центр, моральний авторитет родини. Важливо, що моральний авторитет бабусі ґрунтується на християнських цінностях, на Євангелії. Саме цю книгу постійно читає бабуся, саме навколо цієї книги побудована історія порятунку Кая від Снігової Королеви.

Стосунки між дівчинкою та хлопцем – це справжні родинні стосунки, але потрібно пам'ятати те, що в реальному житті вони не рідні брат і сестра, а названі. Уважаємо, не випадково автор саме так вибудовує сюжет казки, але ж ми не можемо обрати собі родичів по крові, проте, коли начебто чужа тобі людина сприймається як родич, – це результат твого та цієї людини особистісного вибору. Певною мірою це більш міцні родинні узи, ніж стосунки між родичами по крові. Крім того, виникає проблема особистої відповідальності за власний вибір, за ставлення до людини, яку ти обираєш.

Останній момент вважаємо ключовим для розуміння поведінки Герди після зникнення Кая, тоді, коли люди вирішили, що хлопець помер і ніколи не повернеться. Якщо зважати лише на розум, такий висновок постає як цілком правильний: хлопець зник, багато днів він не повертається додому, тому природно припустити, що його вже немає в живих. До речі, спочатку і сама дівчинка начебто погодилася з цією цілком обґрунтованою розумними міркуваннями думкою.

Проте навесні, коли Герда пішла за місто та звернулася до Сонця й птахів зі ствердженням, що Кай помер і ніколи не повернеться, вони впевнено відповіли, що не вірять у загибель Кая. І тоді дівчинка сама перестала в це вірити.

У цьому випадку маємо добре відоме в літературі та в житті протистояння між розумом та вірою. Розум уособлює собою Кай, який був у захваті від таблиці множення та бездоганної геометричної краси сніжинок, віру – Герда, яка після слів Сонця і птахів вирушила у важкий шлях, щоби врятувати свого названого брата.

Якщо простежити шлях Герди в пошуках Кая, то потрібно визнати: він був дійсно важким, проте всі, хто зустрічався

дівчинці на цьому шляху, їй допомагали: квіти, птахи, люди, тварини. Навіть люди, яких аж ніяк не можна вважати «позитивними» персонажами, зокрема Маленька Розбійниця. Вочевидь віра Герди перетворювала всіх на її помічників, і вони робили все, що могли, щоб допомогти дівчинці. Зрештою сам Творець допоміг їй потрапити до палацу Снігової Королеви, коли Герда виявилася начебто беззахисною перед кордоном володінь Снігової королеви та висланим проти неї військом.

Ключовий запит, який може задовольнити казка «Снігова Королева», перетинається із запитом «самотності».

Кай, у серце та в очі якого потрапили уламки дзеркала троля, перетворився на самотню людину, якій не була потрібна родина. Він навіть не впізнавав Герду, яка відшукала його в палаці Снігової Королеви, сприймаючи свою самотність як дуже комфортний стан, і не намагався її позбавитися – усе задовольняло його життєві потреби!

Утім, коли його серце знову перетворилося на тепле людське серце, а очі набули можливості бачити справжній світ, самотність стала для нього нестерпною, і він був щасливий від того, що він і Герда – разом.

Письменник стверджує цінність родини для людини, доводить, що саме наявність щасливої родини визначає, бути людині в її житті щасливою чи ні.

Також у казці можна відшукати відповідь на запит, що пов'язаний із особистісними кордонами в житті людини. Насамперед ідеться про стосунки Герди з усіма, хто зустрічається дівчинці на її шляху до Кая. Вище зазначалося, що їй усі допомагають, це відбувається тому, що шире серце Герди, її віра «обеззброюють» усіх, наближають їх до самої Герди, розкривають найкраще, що є в душі кожного. Цей аспект надзвичайно важливий: на щирість відповідають щирістю, на нещирість важко очікувати у відповідь не те саме.

Значний бібліотерапевтичний потенціал казки Андерсена доцільно використовувати для бібліотерапевтичного читання відповідно до «особистісних запитів».

5. Проведене дослідження дає мож-

ливість запропонувати вчителю деякі поради з використання бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки:

- незважаючи на те, що літературні казки можуть здаватися «дитячою» літературою, доцільно застосовувати їх у бібліотерапевтичному читанні, оскільки вони мають значний бібліотерапевтичний потенціал;
- варто поширювати коло літературних казок, бібліотерапевтичний потенціал яких ви використовуватимете для здійснення психологічної самопомоги;
- у сучасній літературі жанр літературної казки переживає «друге народження», тому доцільно звертати увагу на літературні казки сучасних українських і зарубіжних письменників у пошуках творів для здійснення бібліотерапевтичного читання.

Результатом дослідження проблем бібліотерапевтичного потенціалу літературної казки є такі **висновки**:

- 1) бібліотерапевтичний потенціал літературних творів пов'язаний із їхньою жанрово-родовою специфікою, використання якої підвищує ефективність їх застосування в рамках бібліотерапевтичного читання;
- 2) жанрова своєрідність літературної казки забезпечує її значний бібліотерапевтичний потенціал, який доцільно використовувати;
- 3) «особистісні запити» вчителя-читача зумовлюють пошук творів для бібліотерапевтичного читання, тому доцільно зіставляти бібліотерапевтичний потенціал літературної казки та ці запити з метою їх задоволення;
- 4) казки Івана Яковича Франка та Ганса Крістіана Андерсена мають великий бібліотерапевтичний потенціал, використання якого спроможне задовольнити найважливіші «особистісні запити» вчителя-читача;
- 5) вчителю доцільно поширювати коло літературних казок, звернення до яких у рамках бібліотерапевтичного читання може бути результативним.

Результати дослідження не вичерпують можливості досліджуваної теми. Подальше дослідження доцільно, на нашу думку, здійснювати у двох напрямках:

- виявлення бібліотерапевтичного потенціалу «класичних» літературних

казок різних авторів;
- виявлення бібліотерапевтичного потенціалу сучасних літературних казок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсен Ганс Крістіан. Снігова Королева / Г. К. Андерсен. – Харків : Vivat, 2018. – 64 с.
2. Берту Э. Книга как лекарство : скорая литературная помощь от А до Я / Э. Берту, С. Элдеркин. – Москва : Синдбад. – 2016. – 490 с.
3. Борецка И. Библиотерапия. Лекции / И. Борецка. – Лекции. – Гродно : ГрГУ, 2007. – 100 с. Пер. с польского И. Ф. Притульчик.
4. Брауде Л. Ю. Скандинавская литературная сказка / Л. Ю. Брауде. – М. : Наука, 1979. – 208 с.
5. Гладышев В. В., Гладышева С. А. Библиотерапевтическое чтение – инструмент психологической самопомощи учителя / В. В. Гладышев, С. А. Гладышева. – Николаев : НОИППО, 2020. – 96 с.
6. Гладышев В. В. Моделювання траєкторії професійного розвитку: здійснення психологічної самопомощи засобами бібліотерапевтичного читання / В. В. Гладышев // Вересень. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. – 2021. – № 2 (89). – Миколаїв : МОППО. – С. 83–92.
7. Гладышев В. В. Общая характеристика библиотерапевтического чтения как инструмента психологической самопомощи учителя / В. В. Гладышев // Вересень. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. – 2021. – № 1 (88). – Миколаїв : МОППО. – С. 61–68.
8. Дрешер Ю. Н. Библиотерапия: теория и практика : учебное пособие / Ю. Н. Дрешер. – СПб. : «Профессия». – 2008. – 269 с.
9. Коржик Н. А. Бібліотерапевтичний інструментарій сучасної публічної бібліотеки / Н. А. Коржик // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2019. – Вип. 54. – С. 41–52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://v-khsac.in.ua/article/view/165731/164946>, 2019. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.054.04>
10. Осипова А. А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова / : Учебное пособие. – М. : Сфера, 2004. – 512 с.
11. Франко І. Я. Лис Микита / Іван Франко ; [худож. Е. Козак]. – Львів : Апріорі, 2018. – 196 с.
12. Шуляр В. І. Бібліотерапевтичний потенціал літературних творів / В. І. Шуляр, В. В. Гладышев // Вересень. – 2022. – № 1. – С. 38–49. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2022>.
13. Шуляр В. І. Стратегії організації освітнього процесу : до реалізації Концепції «Нова українська школа» / В. І. Шуляр // Директор школи. – 2019. – 7 (847). – С. 93–104.
14. Шуляр В. І. Учитель як людський ресурс Нової української школи : навчальний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : МОППО, 2020. – 50 с.

**BIBLIOTHERAPEUTIC POTENTIAL OF LITERARY FAIRY TALES
(«FOX MYKYTA» BY IVAN FRANKO AND «SNOW QUEEN»
BY HANS CHRISTIAN ANDERSEN)**

Shulyar Vasyl,

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor,

Department of Theory

and Methods of Language, Literature, Art

and Aesthetic Education

Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute

4-a Admiralska Street, Mykolaiv, 54001, Ukraine

vasyl.shuliar@moippo.mk.ua

Hladyshev Volodymyr,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Department of Theory

and Methods of Language, Literature, Art

and Aesthetic Education

Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute

4-a Admiralska Street, Mykolaiv, 54001, Ukraine

volodymyr.hladyshev@moippo.mk.ua

The proposed article is a continuation of a series of articles that deal with the problems of bibliotherapeutic reading as a tool for teacher's psychological self-help.

After considering the specifics of the bibliotherapeutic potential of literary works, it became necessary to clarify the bibliotherapeutic influence of this specific genre, since it determines the value of a literary work as a source for bibliotherapeutic reading.

Partially, this issue was considered in the previous article, posted in the journal «Veresen», so in this article we suggest to focus on the influence of the literary genre originality. The genre features of any literary work are extremely significant for reader's perception, and, accordingly, for its bibliotherapeutic potential.

The article proposes a way to identify the bibliotherapeutic potential of a fairy tale, which is the most famous genre of Ukrainian and world literature. This genre is selected due to the developmental role of fairy tales in Ukrainian and world literature, the influence.

The concept of «bibliotherapeutic potential of a literary work» is updated. The difference between literary fairy tales and folk tales are clarified. In the context of the topic, the well-known fairy tales by Ivan Franko and Hans Christian Andersen are analyzed.

Keywords: *author's interpretation; bibliotherapeutic potential; bibliotherapy; literary fairy tale.*

REFERENCES

1. Andersen, Hans Kristian (2018). Snihova Koroleva [The Snow Queen]. Kharkiv: Vivat (ukr).

2. Bertu, Je. & Jelderkin, S. (2016). *Kniga kak lekarstvo: skoraja literaturnaja pomoshh ot A do Ja* [A book as medicine: emergency literary aid from A to Z] (rus).
3. Borecka, I. (2007). *Biblioterapija. Lekcii* [Bibliotherapy. Lectures]. (I. F. Pritulchik, trans.). Grodno: GrGU (rus).
4. Braude, L. U. (1979). *Skandinavskaja literaturnaja skazka* [Scandinavian literary tale]. M.: Nauka (rus).
5. Dresner, Ju. N. (2008). *Biblioterapija: teorija i praktika* [Bibliotherapy: theory and practice]. Sankt-Peterburg: Professija (rus).
6. Franko, I. Ya. (2018). *Lys Mykyta* [Fox Nikita]. Lviv: Apriori, 196 (ukr).
7. Gladyshev, V. V. & Gladysheva, S. A. (2020). *Biblioterapevticheskoe chtenie – instrument psichologicheskij samopomoshhi uchitelja* [Bibliotherapeutic reading – a tool for psychological self-help of teachers]. Nikolaev: NOIPPO (rus).
8. Gladyshev, V. V. (2021). Obshaya harakteristika biblioterapevticheskogo chteniya kak instrumenta psichologicheskij samopomoshhi uchitelja [General characteristics of bibliotherapeutic reading as a tool for psychological self-help of a teacher]. *Veresen*, 1 (88). Mykolaiv: MOIPPO, 61–68 (rus).
9. Hladyshev, V. V. (2021). Modeliuvannia traiektorii profesiinoho rozvytku: zdiisnennia psykhologichnoi samodopomohy zasobamy biblioterapevtichnoho chytannia [Modeling the trajectory of professional development: the implementation of psychological self-help by means of bibliotherapeutic reading]. *Veresen*, 2 (89). Mykolaiv: MOIPPO, 83–92 (ukr).
10. Korzhyk, N. A. (2019). Biblioterapevtichnyi instrumentarii suchasnoi publichnoi biblioteki [Bibliotherapeutic tools of a modern public library]. *Visn. Khark. derzh. akad. kultury*. Vyp. 54, 41–52. [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <http://v-khsac.in.ua/article/view/165731/164946>, 2019. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.054.04> (ukr).
11. Osipova, A. A. (2004). *Obshaya psichokorrekcija* [General psychocorrection]. M.: Sfera (rus).
12. Shuliar, V. I. & Hladyshev, V. V. (2022). Biblioterapevtichnyi potentsial literaturnykh tvoriv [Bibliotherapeutic potential of literary works]. *Veresen*, 1, 38–49 (ukr).
13. Shuliar, V. I. (2019). Stratehii orhanizatsii osvithnoho protsesu: do realizatsii Kontseptsii «Nova ukrainska shkola» [Strategies for organizing the educational process: towards the implementation of the «New Ukrainian school» Concept]. *Dyrektor shkoly*, 7 (847), 93–104 (ukr).
14. Shuliar, V. I. (2020). *Uchytel yak liudskyi resurs Novoi ukrainskoi shkoly* [Teacher as a human resource of the New Ukrainian school]. Mykolaiv: MOIPPO (ukr).